

Zbigniew J. Wójcik

Towarzystwo Naukowe Warszawskie

ORCID 0000-0001-6653-728X

Nowe edycje pism Bronisława Piłsudskiego

New Editions of Bronisław Piłsudski's Works

Japonia późnych lat okresu Meiji oczyma Bronisława Piłsudskiego, wybór, tłum., adaptacja, przyp. i kom. Alfred F. Majewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020, (Japonika Toruniensia, t. 4) ss. 553

Bronisław Piłsudski, *Dziennik 1882–1886*, wprowadzenie, postłowie Witold Kowalski, ARKANA, Kraków 2021, ss. 841

While in political exile in the Russian Far East (Sakhalin, Vladivostok), Bronisław Piłsudski (1866–1918) conducted significant research, documenting the culture of the local aboriginal people, with a particular focus on the Sakhalin Ainu. Using wax rollers, he recorded valuable insights and observations about their way of life. These recordings, preserved in Poland and read in Japan, played a pivotal role in sparking international interest and studies on the work of this pioneering ethnographer. Recent years have borne fruit in the form of a biographical monograph by Kazuhiko Sawada (Japanese edition in 2019, Polish edition in 2022) and an anthology of journalistic articles discussing social relations in Japan, initially printed in Russia since 1906 and later in Galicia and the Kingdom of Poland (since 1907). An English volume prepared by Alfred F. Majewicz will be published in *The Collected Works of Bronisław Piłsudski*. Furthermore, the published *Diary* of Piłsudski's school years is included in the discussion.

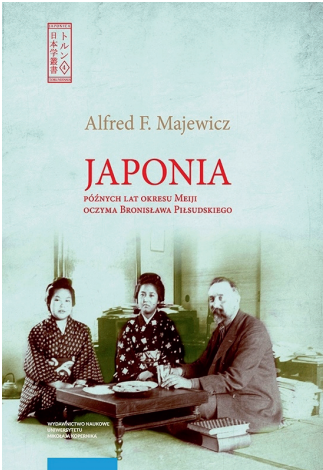
Keywords: Bronisław Piłsudski, political exile in Russia, ethnographer, author of a diary and scientific dissertations, 19th–21st c.

Słowa kluczowe: Bronisław Piłsudski, zesłaniec polityczny w Rosji, etnograf, autor dziennika i rozpraw naukowych, XIX–XXI w.

Owoce wieloletnich badań

W latach 2019–2021 ukazały się znaczące książki eksponujące dorobek twórczy Bronisława Piłsudskiego (1866–1918), oparte na jego tekstach powstałych w Wilnie, Japonii oraz w Galicji, drukowanych na terenie Rosji i w Królestwie Polskim.

Najwcześniej – w 2019 r. – monografię biograficzną ogłosił Kazuhiko Sawada, profesor uniwersytetu w Saitimie, pt. *Buronisuwafu Piusutsukiden. „Ainuō” to yobareta Pōrandojin*, przełożoną na język polski przez Barbarę Słomkę i wydaną przez Muzeum Józefa Polskiego w Sulejówku w 2022 r. pt. *Opowieść o Bronisławie Piłsudskim. Polak nazwany królem Ajnów*, wzbogaconą obszernym zestawieniem bibliografii przedmiotu.

Ryc. 1. Okładka książki *Japonia późnych lat okresu Meiji oczyma Bronisława Piłsudskiego*, wybór, tłum., adaptacja, przyp. i kom. A.F. Majewicz, Toruń 2020, (Japonika Toruniensia, t. 4)

W 2020 r. (w istocie rok później) ukazał się obszerny tom w opracowaniu Alfreda F. Majewicza *Japonia późnych lat okresu Meiji oczyma Bronisława Piłsudskiego*, o czym niżej. W tym samym roku Narodowy Instytut Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA w opracowaniu Jolanty Żyndul ogłosił Bronisława Piłsudskiego *Dziennik 1882–1886*, omówiony przez Leszka Zasztowta, podnoszącego wartość zapisów młodzieńca jako źródła do dziejów oświaty oraz edytorski kunszt wydawniczy¹.

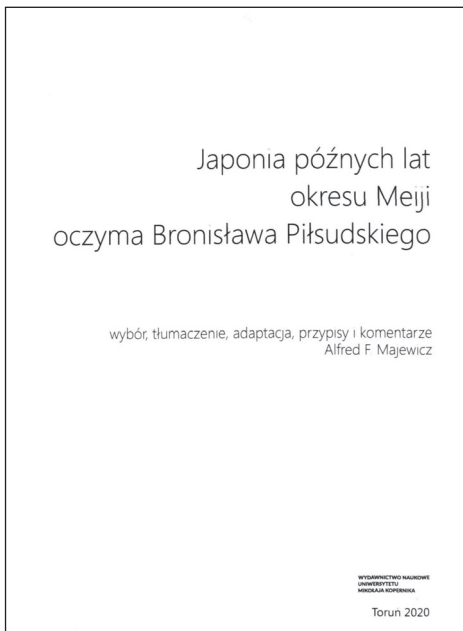
Jednocześnie, z pewnością niezależnie od edycji POLONIKA, tego roku zasłużona krakowska oficyna ARKANA ogłosiła obszerny tom z zapisem na karcie tytułowej: „Bronisław Piłsudski, *Dziennik 1882–1886*, wprowadzenie, postłowie Witold Kowalski”.

Wybrano do omówienia dwie książki. Łączy je nazwisko autora tekstów powstałych w XIX i na początku XX w. Różni kontekst wydawniczy. Edycja oficyny ARKANA, merytorycznie przygotowana przez Zuzannę Dawidowicz, została „ubrana” w obszerny tekst Witolda Kowalskiego (uczzonego niezależnego, jak to się dziś mówi).

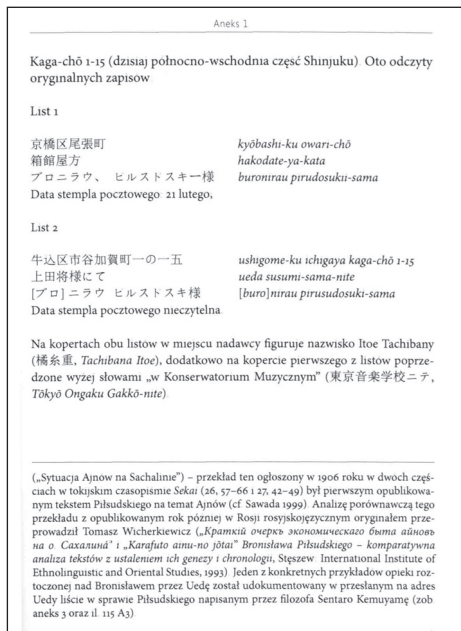
Wybór tekstów o tematyce japońskiej dokonany przez Majewicza podporządkowany został wymogom wydanej przez niego serii „The Collected Works of Bronisław Piłsudski”². Autor, filolog, poliglota, profesor uniwersytetów w Poznaniu i Toruniu oraz – okresowo – uczelni zagranicznych (także japońskich) – tak ujął miejsca gromadzenia materiałów do swej książki w *Przedmowie*: „Stęszew – Sachalin – Hokkaido – Bonn – Sankt Petersburg – Nowosybirsk – Saitama – Seul – Ułanbator, (1975–)2011–2018” (s. 26), gdzie w pierwszej z tych miejscowości prowadzi własny Institute of Ethnographic and Oriental Studies. Jest tłumaczem i edytorem, autorytetem naukowym klasy międzynarodowej.

1 L. Zasztowt, *Bronisław Piłsudski, Dziennik 1883–1885*, oprac. Jolanta Żyndul, *Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA*, Warszawa 2021, ss. 591 [recenzja], „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” t. 67, 2022, nr 2, s. 148–152.

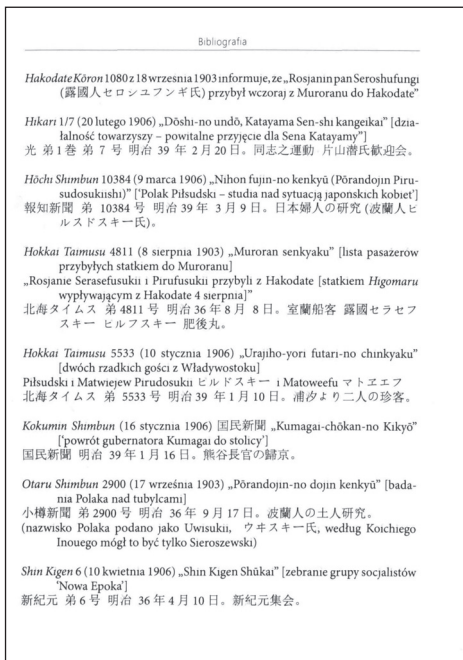
2 B. Piłsudski, *The Collected Works of Bronisław Piłsudski*, wyd. A.F. Majewicz, Berlin, New York, t. 1, 1998, t. 2, 1998, t. 3, 2004, t. 4, 2011.

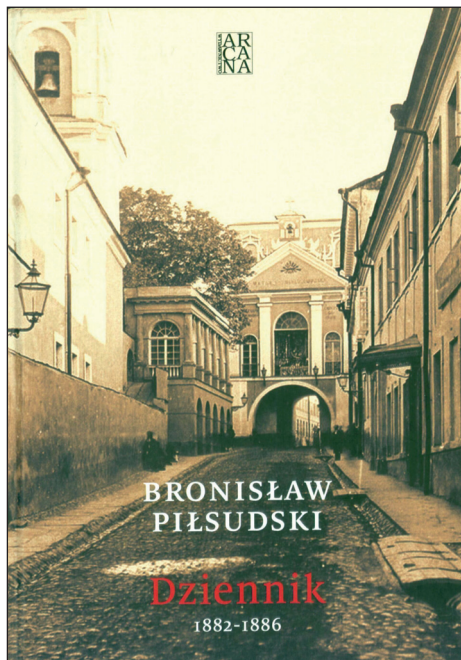
Rys. 2. Karta tytułowa książki *Japonia późnych lat okresu Meiji oczyma Bronisława Piłsudskiego*, wybór, tłum., adaptacja, przyp. i kom. A.F. Majewicz, Toruń 2020, (Japonika Toruniensia, t. 4)

Rys. 3. Strona komentarza A.F. Majewicza w książce *J Japonia późnych lat okresu Meiji oczyma Bronisława Piłsudskiego*, wybór, tłum., adaptacja, przyp. i kom. Alfred F. Majewicz, Toruń 2020, (Japonika Toruniensia, t. 4), s. 311

Ryc. 4. Strona z zapisem bibliografii w książce *Japonia późnych lat okresu Meiji oczyma Bronisława Piłsudskiego*, wybór, tłum., adaptacja, przyp. i kom. Alfred F. Majewicz, Toruń 2020, (Japonika Toruniensia, t. 4), s. 493

Ryc. 5. Pierwsza strona okładki książki: *Bronisław Piłsudski, Dziennik 1882-1886*, wprowadzenie, postłowie W. Kowalski, Kraków 2021

Autorem znacznej części książki *Dziennik 1882–1886* jest Witold Kowalski. Autorem, gdyż jego *Wprowadzenie* (s. 5–192), *Postówie* (s. 567–807), *Zalecana literatura* (s. 809–810), *Nota edytorska* (s. 811) stanowią połowę tomu. W zalecanej literaturze wymienia cztery pozycje własne oraz dwa swoje zapisy na stronach internetowych. W tekście książki wyjaśnia, dlaczego nie poznał dzieł zbiorowych Bronisława Piłsudskiego w edycji Majewicza – są trudno dostępne w bibliotekach publicznych Warszawy³. Zresztą w prezentowanej książce Majewicz nie przywołuje publikacji Kowalskiego, wskazując jedynie na posiadane przez niego fotografie Ajnów, wykonane przez zesańca (s. 456). Natomiast Sawada w bibliografii w swojej książce zamieścił osiem publikacji Kowalskiego z lat 1992–2014; przeważnie wcześniej drukowanych po angielsku, a później w przekładach na japoński i rosyjski.

Kim jest więc autor tych tekstów, które sam ocenia jako eseje? Niewątpliwie w jakiś sposób jest skoligacony z rodziną Piłsudskich. Uważa się za strażnika dziedzictwa kulturowego tej rodziny, będąc zarazem w nienajlepszych stosunkach z potomkami Marszałka mieszkającymi obecnie w Polsce⁴. Jest niewątpliwie najlepszym znawcą sagi rodu. Nie stroni od powtarzania pospolitych plotek o Bronisławie i Józefie. Ma wyostrzony zmysł krytyczny (także w stosunku do siebie, co jednoznacznie wyraża pismem). Znaczący problem uważają go za osobę kontrowersyjną. Przy tym ma wycucie historii, pozostając przede wszystkim publicystą. W przypadkach, gdy autor tych słów był w stanie zweryfikować jego zapisy – np. sprawa samobójczej śmierci Bronisława Piłsudskiego – jest pełna zgodność danych ze stanem faktycznym.

Mówi się, że eseiście więcej wolno niż historykowi. W tym przypadku historyk gubi się w domysłach, co oznacza zapis Kowalskiego w części jego tekstu dotyczącej uroczystości w Paryżu na stulecie śmierci Bronisława Piłsudskiego: „Pisane na oficjalnym sądowym wygnaniu z Ojczyzny w latach 2016–2019”⁵. Tego typu wyroków, nawet za znieśławienie kogoś, wówczas nie wydawano.

Przedrukowane teksty

Po wyjeździe Bronisława Piłsudskiego z Wilna na studia do Petersburga (1886 r.) jego rękopiśmienny dziennik pozostał w rodzinie. W okresie międzywojennym trafił do archiwum Jana Piłsudskiego w Wilnie i wtedy – jak to szczegółowo opisuje Kowalski – został przepisany na maszynie. Jedna z kopii znajduje się dziś w zbiorach Instytutu Piłsudskiego w Nowym Jorku, gdzie wielokrotnie korzystali z niej historycy. W czasie wojny Sowieci aresztowali właściciela archiwum, przejmując znajdujące się w nim papiery. Ostatecznie po wojnie trafiły one do zbiorów dawnej (i obecnej) Biblioteki im. Wróblewskich w Wilnie, gdzie piszący miał możliwość je przeczytać, zarazem identyfikując zespół listów Bronisława

- 3 Biblioteka Narodowa nie była zainteresowana włączeniem tej serii do swoich zbiorów (wiadomość od Alfreda F. Majewicza).
- 4 Witold Kowalski nie wiedział, że stryjeczna prawnuczka Bronisława Piłsudskiego – etnografka Danuta Onyszkiewicz – podjęła próbę odwiedzenia miejsc pobytu Bronisława na Wschodzie. W Tokio dowiedziała się o książce Kazuhika Sawady. Po powrocie udało się jej zachęcić dyrekcję Muzeum Józefa Piłsudskiego do jej ogłoszenia po polsku (por. jej *Wstęp*, [w:] K. Sawada, *Opowieść o Bronisławie Piłsudskim. Polak nazwany królem Ajnów*, tłum. B. Słomka, Sulejówek 2022, s. 16–20).
- 5 Por. B. Piłsudski, *Dziennik 1822–1886*, Kraków 2021, s. 767.

Piłsudskiego do rodziny (nie tylko z zesłania)⁶. Przekazana o tym informacja – za pośrednictwem Antoniego Kuczyńskiego – badaczom z Južno-Sachalińska (Władysław Łatuszew) i Japonii (Kōichi Inoue i Kazuhiko Sawada) uruchomiła zainteresowanie tym zespołem. Ostatecznie pierwodruk *Dziennika* ukazał się w odcinkach w latach 2011–2013 w czasopiśmie „Izwestia Instytutu Nasledia Bronisława Piłsudskiego”, przełożony na język rosyjski. Z kopii maszynowej dziennik ten przygotowały do druku – niezależnie od siebie – Jolanta Żyndul i Zuzanna Dawidowicz.

Wspomniano o odnotowaniu w 2022 r. przez Zasztowta edycji *Dziennika* w oficynie POLONIKA. Młodzieńcze zapisy przyszłego etnografa uznał za wartościowe, przede wszystkim dla badaczy dziejów oświaty w okresie wzmożonej rusyfikacji ziem dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Problem ten eksponowała również Żyndul, przygotowując rzecz do druku ze stosownym komentarzem.

Piszący niniejszy tekst przed laty przeczytał młodzieńcze zapiski Bronisława Piłsudskiego w oryginale, traktując zresztą jego warstwę narracyjną jako banalną. Za ważniejszy uznał nurt psychologiczny w relacjach braci. Józef mniej pracowity był „wybrańcem losu” – przeciwnie Bronisław, raczej pechowiec. Decydując się na prowadzenie zapisków dziennych starał się czymś wyróżnić. Taka postawa przyczyniła się walenie do czynnego uczestnictwa w konspiracji antycarskiej, a później intensywnej pracy twórczej i społecznej podczas zesłania na Dalekim Wschodzie. Ten walor zapisków młodzieńczych przyszłego badacza aborygenów Sachalinu uznał także Łatuszew za wiodący, decydując się na przekład tekstu na rosyjski.

Edycja *Dziennika* Bronisława Piłsudskiego wydawnictwa ARKANA stanowi, jak wspomniano, „dodatek” do obszernego eseju o sadze Piłsudskich. Rzecz starannie wzbogaciła przypisami Dawidowicz. Zwraca uwagę jej gruntowna wiedza o ówczesnej polszczyźnie Wileńszczyzny, a także znajomość realiów historycznych i geograficznych Wilna i okolicy. Oszczędna w wypowiedzi dołożyła starań, by to, co zdecydowała się umieścić w druku, było maksymalnie precyzyjne. Wśród jej komentarzy w kilku przypadkach odnajdujemy sugestie Witolda Kowalskiego. Oto treść notki do zapisu dziennego z 17 lutego 1882 r.:

Witkiewicz, czasowy rządcą w Sugintach. Ojciec Stanisława Witkiewicza wżenił się w arystokratyczną rodzinę Szemiothów, przez co skoligowacili się oni m.in. z Giełgudami, Bilewiczami etc. Artykuł o powiązaniach rodziny Piłsudskich i Witkiewiczów zamieścił Witold Kowalski w 148 (2018) numerze dwumiesięcznika ARKANA⁷.

Notka ta musiała zostać wprowadzona w ostatniej fazie druku, zapewne w czasie korekty. Inny przypis jest jednakowo wymowny:

Ludka Michałowska pojawia się często w *Dzienniku* i według Witolda Kowalskiego (patrz *Wprowadzenie*) jest właściwie traktowana jako krewna. I to ona była chyba tą Ludką, która później chciała dzielić z Bronisławem jego syberyjskie zesłanie⁸.

6 Por. Z.J. Wójcik, *Z nieznannej korespondencji zesańczej Bronisława Piłsudskiego*, „Niepodległość i Pamięć” 1996, r. 3, nr 2, s. 153–160.

7 B. Piłsudski, *Dziennik 1822–1886*, s. 209.

8 Ibidem, s. 252.

Wypisy te zdają się świadczyć, że „interwencje” – ewentualne – Witolda Kowalskiego są bardzo interesujące. Niewątpliwie specjaliści od dziejów oświaty na byłych kresach wschodnich Rzeczypospolitej otrzymali w ofercie wydawniczej dwa cenne spojrzenia edytorskie na tworzywo pamiętnikarskie w postaci notek i komentarzy Żyndul i Dawidowicz.

Japonika Bronisława Piłsudskiego

Wydana w tomie 4 serii „Japonika Toruniensia” książka *Japonia późnych lat okresu Meiji oczyma Bronisława Piłsudskiego* nie zdradza charakteru dzieła. Umieszczony na karcie tytułowej zapis: „wybór, tłumaczenie, adnotacje i komentarze Alfred F. Majewicz” – to już wskazówka jednoznaczna: jest to antologia tekstów drukowanych w prasie. Blok ten to 35 artykułów ułożonych w grupach chronologiczno-przedmiotowych (odznaczonych odstępami w spisie treści). Dodano do tego osiem aneksów, zawierających m.in. listy Japończyków (po rosyjsku i japońsku) do Piłsudskiego, bibliografię (wyczerpująca) oraz nadszczegółowy indeks (można byłoby w jednym haśle podać informacje o trzęsieniach ziemi, a ponadto nie powtarzać nazwiska Nietzsche). We wznowionej edycji należałoby napisać na karcie tytułowej nazwisko autora artykułów (na obwolucie napisano: „Alfred F. Majewicz”). Zresztą jest to problem także i drugiej prezentowanej tutaj książki. Zdawał sobie z tego sprawę autor zestawu artykułów, pisząc na czwartej stronie obwoluty: „Integralną część książki stanowią komentarze i przypisy, które podczas opracowywania tekstów rosły liczebnie i objętościowo do tego stopnia, że niektóre z nich przybrały kształt samodzielnych esejów czy rozprawek”.

W końcu 1905 r. Bronisław Piłsudski z Władywostoku udał się do Japonii, mając zezwolenie na pobyt na pół roku. Powodem była kontynuacja studiów nad Ajnami Dalekiego Wschodu, którym poświęcił uprzednio kilka lat. Wiele względów zdecydowało, że do Rosji (a tym samym na Litwę) miał już nigdy nie wrócić. W sierpniu 1906 r. statkiem odplynął do Ameryki, skąd jesienią tego go roku dotarł do Józefostwa Piłsudskich w Krakowie. Z Galicji czynił starania o zgodę władz rosyjskich na anulowanie przewinienia samowolnego opuszczenia granic imperium. Bezskutecznie. Pozostał jednak w stałych kontaktach z przyjaciółmi na Wschodzie oraz w stolicach Rosji. Przesyłał im różne kolekcje oraz fotografie (zwłaszcza aborygenów z Azji), mając z tego dochody. Publikował w 1906 r. we władywostockim czasopiśmie „Priroda i Ludi Dalnogo Wostoka” (od lutego do lipca). Na podstawie własnych notatek oraz dosłanej przez przyjaciół ze Wschodu literatury przedmiotu, w Galicji drukował swe studia naukowe, a w Kongresówce – publicystykę głównie tematycznie związaną z Japonią. Do tomu ogłoszonego przez Majewicza trafiły artykuły ze społeczno-kulturalnych pism warszawskich, kolejno: „Nowe Słowo” (1907 r.), „Prawda” (1908 r.), „Światowid” (1909–1910 r.), „Nowe Tory” (1910 r.). Ponadto w zbiorze znalazły się przekłady trzech artykułów z moskiewskiego czasopisma „Rosijskija wiadomosti” (1909–1910 r.). W całości jest to zestaw tekstów odzwierciedlających przedmiot jego ówczesnych zainteresowań natury społecznej. Tylko jeden artykuł z prasy moskiewskiej z 1910 r. pt. *Tuso-kuru (z notatek etnografa)* zdaje się świadczyć, że chciał się przypomnieć Rosjanom jako uczony.

Japonia oglądana oczyma Bronisława Piłsudskiego, niezależnie ile razy i w jakich okolicznościach w niej był⁹, w publikacjach z pewnością była „retuszowana” przez cenzorów i redaktorów. W prasie polskiej mogła być także zmodyfikowana pisownia. Mimo to ostateczny kształt przekazu nie zmniejszył w sposób znaczący strony faktograficznej artykułów. W latach 1907–1910 cenzura w Warszawie była łagodniejsza. Mógł więc – w stonowanej formie – napisać o krwawym tłumieniu demonstracji na rosyjskim Dalekim Wschodzie. Zupełnie nie cenzurowano spostrzeżeń o tematyce kobiecej, bo to był problem nośny, m.in. w sztuce operowej (*Madame Butterfly*), co Majewicz w swych komentarzach przywołał, mając świadomość zainteresowania Piłsudskiego muzyką.

Z tekstów zamieszczonych w książce opracowanej przez Majewicza, jak się zdaje, wynika, że Piłsudski na początku interesował się sprawami szkolnictwa, zwłaszcza dziewcząt. Później, ale jeszcze w Japonii, podejmował problemy ogólnopolityczne. Te z kolei stanowiły również treść jego artykułów pisanych w dużym stopniu podczas jego pobytu w Zakopanem, na co wskazuje kalendarium.

Najbardziej fascynujący w prezentowanym tomie „Japonica Toruniensia” jest warsztat wydawcy, bo czyni opracowanie dawnej publicystyki wręcz niepowtarzalnym. Biegły znawca wszystkich języków, którymi posługiwał się, adaptując teksty: japońskiego, rosyjskiego, angielskiego i – bez przesady – kilku innych (w tym Ajnów z odmianami regionalnymi). Nic więc dziwnego, że to, co ostatecznie zdecydował się przedrukować i skomentować, stanowić może rodzaj podręcznika dla studentów języków orientalnych.

Architektura książki została starannie obmyślana. Po *Przedmowie* umieszczono 35 artykułów Piłsudskiego. 16 z nich zesłańiec wydrukował we Władystoku w 1905 r., przeważnie pod nagłówkiem *Z Japonii* (dwa z nich o części Sachalinu po wojnie w obrębie Japonii). Tu mieści się także cykl artykułów pt. *Kobiety Wschodu*. Ostatni ze zbioru *Shigi Hasiegawa* to wspomnienie o przyjacielu znanym pod pseudonimem Shimei Futabatei, którego zachęcił do utworzenia Towarzystwa Japońsko-Polskiego dla popularyzowania naszej literatury w Kraju Wschodzącego Słońca.

Teksty Piłsudskiego zostały starannie skomentowane. Przypisy niekiedy stanowią małe artykuły. Istotnym elementem edycji jest ośmiopunktowy *Aneks* m.in. z artykułem Bodzanta (przeprowadzającego wywiad z Piłsudskim) *Co mówią o nas w Kraju Wschodzącego Słońca* (s. 353–359, ze „Światowida” z 1910 r.). Najciekawsze w tym zespole są listy (Ajnów, Japonek) do etnografa, pośrednio dotyczące jego postanowienia powrotu do Europy. Osobny zestaw stanowią fotografie, zwykle drukowane u nas po raz pierwszy, z umieszczonym na innych stronach szerokim opisem ich tematyki, a nawet nazwami japońskich zakładów fotograficznych. Wiele zapisów słów w grafice japońskiej (listy, przypisy i bibliografia) nie komplikuje przekazu autorskiego kierowanego do czytelnika polskiego.

9 Por. *Japonia późnych lat okresu Meiji oczyma Bronisława Piłsudskiego*, wybór, tłum., adaptacja, przyp. i kom. A.F. Majewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2020 (Japonica Toruniensia, t. 4), s. 321: „Bronisław odwiedził Japonię w 1902 (trzy tygodnie w Hakodate), 1903 (trzy miesiące wśród Ajnów na południu Hokkaido wraz z Wacławem Sieroszewskim), 1905 (w Kobe z misją polityczną – i u własnej ajnuskiej rodziny na będącym już we władaniu japońskim południowym Sachalinie w niezrealizowanym celu zabrania ajnoskiej żony przy nadziei oraz synka”. Uzupełniając, dodajmy, za monografią Sawady, że po raz ostatni dotarł do Japonii w końcu 1905 r., opuszczając Władystok 5 grudnia.

Oczekując na kontynuację

Dwie edycje *Dziennika* Bronisława Piłsudskiego niemal w jednym czasie to przede wszystkim dowód zainteresowania losami rodziny, głównie młodocia Józefa Piłsudskiego. Wnikliwą analizę dokonań młodszego z braci ze zrozumiałych względów podjęto w okresie międzywojennym, kiedy też – w sposób naturalny – pisano o zesłaniu braci w 1887 r. na rosyjski Wschód, na którym – jak pisał Józef – stał się on socjalistą, a Bronisław, przede wszystkim, badaczem aborygenów (głównie Ajnów). Zarówno wtedy, jak i wiele dziesięcioleci później Bronisław pozostawał w cieniu młodszego brata, przede wszystkim jako wodza.

W okresie PRL-u nie było totalnego zapisu cenzury na nazwisko Piłsudski. Ścisłe określano to co można napisać o Józefie – o Bronisławie zwykle pisano jako współuczestniku spisku na życie cara Aleksandra III, bo brał w nim udział brat Lenina – Aleksandr Ulianow, który został stracony. Zainteresowanie Bronisławem jako badaczem ludów Dalekiego Wschodu przyszło później, gdy powstały ku temu odpowiednie warunki: znaleźli się młodzi etnografowie zafascynowani dokonaniem Polaków na Syberii. Bodaj pierwszym z nich był Kuczyński, który w 1968 r. ogłosił w „Ludzie” obszerne opracowanie pt. *Wkład Polaków w badania nad ludem Syberii i ich kulturą*¹⁰. Etnograf ten pozostał wierny tej problematyce, m.in. ogłaszając obszerny biogram zesłańca w 1972 r. w książce *Syberyjskie szlaki*¹¹. Po latach i dziesiątkach opracowań bardziej szczegółowych, rzecz ujął monograficznie w 2019 r. w „Niepodległości i Pamięci” w artykule pt. *Bronisław Piłsudski (1866–1918) – zesłaniec i badacz kultury ludów dalekiego Wschodu*, przywołując także jego dokonania w Japonii¹².

Nie sposób na podstawie dostępnych piszącemu publikacji ustalić inspirującego wpływu Kuczyńskiego (w istocie samotnika wśród badaczy) na młodszych. Wiadomo tylko, że polskie badania nad historią dokonań etnograficznych Piłsudskiego w obiegu międzynarodowym utrwalił Majewicz. Przywoływany wcześniej Sawada odnotował jego publikację drukowaną w Japonii w 1977 r. *On B. Piłsudski's Unpublished Ainu Materials*. Jej autor pozostał wierny problematyce, gromadząc dorobek twórczy zesłańca i – w przekładzie na język angielski – wydając go w edycji krytycznej we wspomnianej serii „The Collected Works of Bronisław Piłsudski”. W założeniu omawiany w niniejszym artykule tom w przekładzie na angielski będzie kolejnym z serii. Planowany jest następny.

Sawada w monografii o Bronisławie Piłsudskim podjął temat wpływu inspirującego Majewicza do uruchomienia studiów nad dziedzictwem Piłsudskiego w Japonii i Rosji, po tym, jak w 1983 r. do Tokio dotarły woskowe wałki z nagraniami zesłańca z Dalekiego Wschodu. Nazwiska najaktywniejszych z badaczy ze wschodu Azji, jak wspomniano, to autor monografii i starszy od niego Inoue oraz Łatyszew. Liczba ogłoszonych od tego czasu publikacji sięga setek pozycji. Jedna z nich, jednakowo kompetentnie wydana, to właśnie prezentowana książka *Japonia późnych lat okresu Meiji oczami Bronisława Piłsudskiego*.

Po przeszło 50 latach badań Majewicz w *Przedmowie* do swej książki tak ujął istotę pośmiertnej sławy brata Marszałka:

10 A. Kuczyński, *Wkład Polaków w badania nad ludami Syberii i ich kulturą*, „Lud” 1968, r. 51, nr 2, s. 503–584.

11 Idem, *Syberyjskie szlaki*, Wrocław 1972, s. 356–366.

12 Idem, *Bronisław Piłsudski (1866–1918) – zesłaniec i badacz kultury ludów Dalekiego Wschodu*, „Niepodległość i Pamięć” 2015, r. 22, nr 2, s. 7–93.

Z ogólnościowego punktu widzenia dokonania Bronisława to z pewnością jeden z najważniejszych wyników badawczych w zakresie humanistyki spośród tych, które wyszły z Polski w ciągu ostatniego stulecia, gwarantując stałe miejsce w historii nauki. Zapisy Piłsudskiego jako całość są i [...] bez wątpienia już pozostaną podstawowym i jakościowo najlepszym źródłem dotyczącym języka Ajnów Sachalińskich ich niematerialnej, jak i materialnej kultury, zaś o ich unikatowości decydują przede wszystkim te same czynniki, które przesądziły już o wyjątkowej pozycji [jego] „Materiałów” [do studiów nad językiem i folklorem Ajnów z 1912 r. – przyp. Z.J.W.] [...] to, że zarejestrowany materiał jest najbogatszy i najbardziej kompleksowy ze wszystkich danych gromadzonych w terenie w czasach, kiedy Ajnowie Sachalińscy kultywowali swój pierwotny sposób życia, zwyczaje, obrzędy, język oraz wyrażane w nim tradycje¹³.

Powyższy cytat to fragment opinii badacza najbardziej kompetentnego z kompetentnych, zresztą w swych ocenach podnoszący wiele innych sukcesów twórczych zesłańca. Mając na uwadze prezentację innych tematycznie oraz powstałych w odmiennym czasie tekstów (*Dziennik 1882–1886, Wileńszczyzna*) i artykułów z lat 1906–1910 (o tematyce społecznej z Japonii), stwierdzimy, że Bronisław Piłsudski od wczesnej młodości po twórczo wiek dojrzały był człowiekiem – mając zmysł obserwacji – potrafiącym znaleźć się w każdych warunkach jako badacz zjawisk przyrody i procesów kształtujących społeczeństwa. Umiał to jasno wyłożyć w publikacjach, niezależnie od towarzyszących temu ograniczeń. To, że przy tym nie wyzbył się poglądów lewicowych i patriotyzmu polskolitewskiego oraz świadomości dyskryminacji mniejszych narodów (i kobiet) przez Rosjan i Japończyków, to już inna kwesta. Miał wielu przyjaciół na Wschodzie. Ceniono go w administracji, zlecając np. opracowanie programów nauczania aborygenów na poziomie podstawowym. Przede wszystkim traktowany był, co zresztą wynika z listów pisanych do niego z Sachalinu (w tekstach uzupełniających Majewicza w książce), jak ojca i dobroczyńcę. Z tego względu przez ponad osiemnastoletni okres na zesłaniu zdołał naukę wzbogacić, jak niewielu przed nim. Refleksja ta to jednocześnie sugestia o pilnej potrzebie monografii etnografa napisanej przez historyka młodszego pokolenia z Polski.

* * *

Po złożeniu niniejszego tekstu do druku ukazał się tom „Wierchów” (2020, r. 87) z artykułem Listy Bronisławy Giżyckiej do Bronisława Piłsudskiego w sprawie Sekcji Ludoznawczej Towarzystwa Tatrzańskiego w opracowaniu Małgorzaty Kwiecińskiej (s. 173–196).

Bibliografia

- Japonia późnych lat okresu Meiji oczyma Bronisława Piłsudskiego*, wybór, tłum., adaptacja, przyp. i kom. A.F. Majewicz, Toruń 2020 (Japonika Toruniensia, t. 4).
Kuczyński A., *Wkład Polaków w badania nad ludami Syberii i ich kulturą*, „Lud” 1968, r. 51, nr 2, s. 503–584.

13 A.F. Majewicz, *Przedmowa*, [w:] *Japonia późnych lat okresu Meiji*, s. 24–26.

- Kuczyński A., *Syberyjskie szlaki*, Wrocław 1972.
- Kuczyński A., *Bronisław Piłsudski (1866–1918) – zesłaniec i badacz kultury ludów Dalekiego Wschodu*, „Niepodległość i Pamięć” 2015, r. 22, nr 2, s. 7–93.
- Piłsudski B., *The Collected Works of Bronisław Piłsudski*, wyd. A.F. Majewicz, Berlin, New York, t. 1, 1998, t. 2, 1998, t. 3, 2004, t. 4, 2011.
- Piłsudski B., *Dziennik 1882–1886*, wprowadzenie, postłowie W. Kowalski, Kraków 2021.
- Sawada K., *Opowieść o Bronisławie Piłsudskim. Polak nazwany królem Ajnów*, tłum. B. Słomka, Sulejówek 2022.
- Wójcik Z.J., *Z nieznaney korespondencji zesańczej Bronisława Piłsudskiego*, „Niepodległość i Pamięć” 1996, r. 3, nr 2, s. 153–160.
- Zasztowt L., *Bronisław Piłsudski, Dziennik 1883–1885*, oprac. Jolanta Żyndul, *Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA*, Warszawa 2021, ss. 591 [recenzja], „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” t. 67, 2022, nr 2, s. 148–152, DOI 10.4467/0023589xkhnt.22.019.15833.

prof. dr hab. **Zbigniew J. Wójcik**, historyk nauk przyrodniczych, przewodniczący Komisji Badań nad Historią Syberii Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Autor prac z zakresu historii badań Polaków w Europie i Azji w XVIII–XX w.. Wydawca (wraz z Antonim Kuczyńskim) pamiętników zesańców syberyjskich z XIX i XX w., w tym artykułów o Józefie i Bronisławie Piłsudskich, a także książek o Karolu Bohdanowiczu, Aleksandrze Czekanowskim, Janie Czerskim, Ignacym Domeyce, Ignacym Łukasiewicz i Stanisławie Staszicu.
e-mail: dorotapeczlewicz@gmail.com

Data zgłoszenia artykułu: 26 maja 2023

Data przyjęcia do druku: 9 czerwca 2023